

به نام خدای مهربان

بررسی تاریخی، سیاسی و حقوقی

پشتونستان و خط دیوراند

نقش انگلستان در ایجاد خط دیوراند و تداوم مناقشه و منازعه

حمیدرضا
سیدناصری

کتاب‌های منعم
واحد حقوق و روابط بین‌الملل
مؤسسه‌ی نشر و تحقیقات ذکر

دفتر و فروشگاه مرکزی:

تهران، خ انقلاب، خ فلسطین جنوبی، خ محتشم، شماره‌ی ۲۰، طبقه‌ی همکف واحد ۱
تلفن: ۶۶۴۱۰۰۴۱ (خط ۵) • تلفکس: ۶۶۴۶۸۲۶۳ • کدپستی: ۱۳۱۵۸۴۴۵۴۷
اینستاگرام: ghasedakbooks • تلگرام: @ghasedakbooks • فروشگاه آنلاین: www.ghasedakbooks.ir

بررسی تاریخی، سیاسی و حقوقی پشتونستان و خط دیوراند

حمیدرضا سیدناصری

اجرای جلد: فریدون حقیقی

صفحه‌آرایی: کارگاه گرافیک قاصدک

زیر نظر شورای بررسی

لیتوگرافی: گلپا • کد: ۰۰/۱۰۰۱

چاپ چهارم: ۱۴۰۰ • تیراژ: ۵۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۳۷-۱۴۷-۰

کلیدی حقوق چاپ و نشر انحصاراً برای

موسسه‌ی نشر و تحقیقات ذکر محفوظ است.

قیمت: ۶۵۰۰۰ تومان

چاپ چهارم

سرشناسه: سیدناصری، حمیدرضا، ۱۳۳۲ -

عنوان و نام پدیدآور: بررسی تاریخی، سیاسی و حقوقی پشتونستان و خط دیوراند:

نقش پشتونستان در روابط افغانستان و پاکستان / حمیدرضا سیدناصری.

مشخصات نشر: تهران: موسسه نشر و تحقیقات ذکر.

مشخصات ظاهری: ۳۹۶ ص. / شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۳۷-۱۴۷-۰

وضعیت فهرست نویسی: فیبا / یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۹۶ - ۳۱۵.

عنوان دیگر: نقش پشتونستان در روابط افغانستان و پاکستان.

موضوع: افغانستان - مرزها - پاکستان - Afghanistan - Boundaries - Pakistan

موضوع: پشتون‌ها - تاریخ - Pushtuns - History

موضوع: جنگ‌های افغان - Afghan wars

موضوع: پاکستان - مرزها - افغانستان - Pakistan - Boundaries - Afghanistan

موضوع: پاکستان - روابط خارجی - افغانستان - Pakistan - Foreign relations - Afghanistan

موضوع: افغانستان - روابط خارجی - پاکستان - Afghanistan - Foreign relations - Pakistan

موضوع: افغانستان - سیاست و حکومت - Afghanistan - Politics and government

موضوع: پاکستان - سیاست و حکومت - Pakistan - Politics and government

رده‌بندی کنگره: DS۳۵۷/۶

رده‌بندی دیویی: ۹۱۱/۵۸۱

شماره کتابشناسی ملی: ۷۳۶۸۰۳۸

**Paper from well managed forests
and controlled sources**

کاغذ این کتاب از جنگل‌ها و منابع
کاملاً مدیریت شده تهیه شده است.

تقدیم به:
روح بلند اسوهی اخلاق، اخلاص و ایثار
شهید محمد بروجردی

فهرست مطالب

فصل اول: مروری بر وضعیت تاریخی و اجتماعی پشتونستان	۱۳
بخش اول: وضعیت تاریخی افغانستان	۱۳
بخش دوم: چگونگی تنظیم قرارداد دیورانند	۵۷
بخش سوم: آشنایی با قوم پشتون	۶۴
فصل دوم: تأثیر تعیین خط دیورانند بر تحولات سیاسی افغانستان.....	۷۹
بخش اول: افغانستان در دوران جنگ جهانی اول	۷۹
بخش دوم: شاه‌امان‌اله‌خان و پشتونستان	۸۳
فصل سوم: مسئله‌ی پشتونستان پس از استقلال هند و پاکستان ..	۸۷
بخش اول: پشتون‌ها و رفراندوم برای پیوستن به پاکستان	۸۷
بخش دوم: مسئله‌ی پشتونستان در دوران حکومت ظاهر شاه	۱۰۰
بخش سوم: صدارت داودخان و تشدید مسئله‌ی پشتونستان	۱۰۵
بخش چهارم: دوران مشروطیت در افغانستان و مسئله‌ی پشتونستان.....	۱۱۲
بخش پنجم: مسئله‌ی پشتونستان پس از کودتای داودخان و تشکیل	
جمهوری	۱۱۶
بخش ششم: مسئله‌ی پشتونستان پس از کودتای ۷ ثور	۱۲۲
بخش هفتم: مسئله‌ی پشتونستان در دوران جهاد	۱۲۹
فصل چهارم: پشتونستان و ظهور طالبان	۱۳۴
بخش اول: شرایط و علل ظهور طالبان	۱۳۴
بخش دوم: اهداف پاکستان در ایجاد طالبان	۱۴۴

فصل پنجم: تأثیر واقعه‌ی ۱۱ سپتامبر بر تحولات افغانستان	۱۸۰
بخش اول: سیاست پاکستان در قبال افغانستان پس از واقعه ۱۱ سپتامبر	۱۸۲
بخش دوم: تغییر سیاست پاکستان در قبال افغانستان	۱۹۷
بخش سوم: همکاری پاکستان و آمریکا در سقوط طالبان	۲۰۷
فصل ششم: بررسی تحولات افغانستان پس از سقوط طالبان	۲۱۰
بخش اول: دیدگاه پاکستان نسبت به دولت انتقالی کرزای	۲۱۰
بخش دوم: مواضع پاکستان نسبت به خط دیوراند در دوران حکومت کرزای	۲۱۹
بخش سوم: انتخابات پارلمان ملی و مجالس ایالتی پاکستان و تأثیر آن بر سیاست‌های پاکستان	۲۲۱
بخش چهارم: زمینه‌های قومی و جناح‌بندی‌های سیاسی در دولت انتقالی	۲۳۱
فصل هفتم: بررسی حقوقی معاهده‌ی دیوراند	۲۳۸
بخش اول: ابعاد حقوقی معاهده‌ی دیوراند	۲۳۹
بخش دوم: دیدگاه حقوقی طرف پاکستانی به معاهده‌ی دیوراند	۲۴۶
بخش سوم: دیدگاه برخی مخالفین طرح مسئله‌ی خط دیوراند	۲۵۳
نتیجه‌گیری	۲۵۵
ضمائم	۲۶۲
ضمیمه‌ی ۱: قرارداد صلح پاریس	۲۶۲
ضمیمه‌ی ۲: قلات و بلوچستان بخشی از پشتونستان	۲۷۰
ضمیمه‌ی ۳	۲۷۳
ضمیمه‌ی ۴: سد کالاباغ	۲۷۴
ضمیمه‌ی ۵: حزب عوامی ناسیونال پاکستان	۲۷۸
ضمیمه‌ی ۶: موافقت‌نامه	۲۸۷
منابع و مأخذ	۲۹۱

مقدمه

یکی از چالش‌های اساسی کشورهای جهان، همواره بروز مشکلات مرزی بوده که به دلیل فقدان یک قرارداد حقوقی مورد قبول طرفین باعث ایجاد بحران و تنش‌های مرزی در مناطق مختلف جهان گردیده است. در این زمینه می‌توان به اختلافات مرزی میان پاکستان و افغانستان، موسوم به پشتونستان که دارای قدمتی بیش از یکصد سال می‌باشد، اشاره نمود.

پاکستان از نقطه نظر ژئوپولیتیکی و تاریخی همواره با دو همسایه‌ی خود یعنی هند و افغانستان مشکل داشته است. روابط پاکستان و هند به دلیل موضوع کشمیر تیره است و نتیجه‌ی آن سه جنگ و تنش‌های متعدد در مرزهای دو کشور بوده است.

روابط پاکستان و افغانستان نیز هیچ‌گاه به دلیل مسئله‌ی پشتونستان دوستانه نبوده است. از نگاه دولتمردان پاکستانی، موضوع مناطق قبایلی

پشتونستان و خط مرزی دیوراند در کنار موضوع کشمیر، دو نقطه‌ی چالش برانگیز این کشور در دو سوی جنوب و شمال پاکستان بوده که هزینه‌های سیاسی، نظامی و اقتصادی زیادی را به این کشور تحمیل نموده است.

سابقه‌ی تاریخی

امیر عبدالرحمن خان حکمران افغانستان در اواخر قرن نوزدهم بود. در آن زمان امپراتوری روسیه و انگلیس در دو سوی افغانستان در پی گسترش حاکمیت خود بودند و از طرفی انگلیس هم مایل بود که مرز میان افغانستان و قلمرو هند به عنوان حائل در مقابل نفوذ تزار روس تعریف و مشخص شود. لذا قراردادی بین امیر عبدالرحمن خان و سر هنری مورتیمر دیوراند انگلیسی در تاریخ ۱۲ نوامبر ۱۸۹۳، مطابق با دوم جمادی الاول سال ۱۳۱۱ هجری قمری به امضاء رسید.^۱

هر چند که بسیاری از مردم اهل سنت پشتون افغانستان به امیر عبدالرحمن خان علاقه‌مند هستند و شیعیان نیز به دلیل مخالفت شدید مذهبی و نسل‌کشی و اعمال فشار روانی بر شیعیان افغانستان وی را عبدالرحمن جابر، شخصیت خون‌ریز تاریخی افغانستان لقب داده‌اند اما همه متفق‌القول‌اند که به هر حال عبدالرحمن با امضاء قرارداد دیوراند یک خیانت بزرگ تاریخی

۱. پاکستان در قلعه پامیر، ص ۱۴۲.

در حق ملت افغانستان روا داشته که لکه‌ی ننگی بر دامن تاریخ دوران حکمرانی وی محسوب می‌گردد.

امیر عبدالرحمن در مقابل امضاء قرارداد دیوراند از دولت انگلیس تعهد گرفت که کمک‌های مالی سالانه‌ای را که دریافت می‌نمود، از ۱/۲ میلیون روپیه به ۱/۸ میلیون روپیه افزایش دهد. از طرفی مورتیمر دیوراند طی نامه‌ی ۱۱ نوامبر ۱۸۹۳ به امیر قول داد، دولت انگلیس از او حمایت خواهد کرد و علاوه بر آن سهمیه‌ی اسلحه و مهمات او اضافه می‌گردد. به عبارت دیگر امیر با امضاء قرارداد دیوراند، از کمک‌های اقتصادی، امنیتی و نظامی انگلیس برخوردار شد.^۱

به دنبال موافقت‌نامه‌ی دیوراند، موافقت‌نامه‌ی دیگری در سال ۱۹۱۹ در راولپندی و در سال ۱۹۲۱ نیز موافقت‌نامه‌ی موسوم به موافقت‌نامه‌ی دائم انگلیس - افغانستان منعقد گردید که در هر دوی آن بر موافقت‌نامه‌ی دیوراند صحنه گذاشته شد.

خط دیوراند به طول ۱۴۰۰ مایل (۲۴۰۰ کیلومتر) از کوه‌های پامیر تا مرز ایران کشیده شده است که امروزه مرز دو کشور پاکستان و افغانستان تلقی می‌گردد.

عملیات علامت‌گذاری خط دیوراند بر اساس نقشه‌ای که مورتیمر دیوراند تهیه کرده و به امضاء رسیده بود، به دو بخش

۱. دائره المعارف افغانستان، ص ۱۴.

تقسیم و قسمت اعظم آن به وسیله‌ی کمیسیون مشترک از سال ۱۸۹۴ لغایت ۱۸۹۶ انجام گردید.

تعداد ۹ قطعه نقشه به ضمیمه‌ی کتاب خط دیوراند و اهمیت جغرافیایی راهبردی آن دیده می‌شود که ادعا گردیده^۱ همان نقشه‌ی ضمیمه‌ی موافقت‌نامه ۱۸۹۳ می‌باشد. در این نقشه به خوبی خط دیوراند از مرز چین تا مرز ایران نشان داده شده است.^۲ قابل ذکر است خط دیوراند به عنوان سمبلی از توافق میان کابل و انگلیس باقی ماند و تا زمانی که انگلیس بر هند حکومت میکرد اقدامی برای محکم کردن خط دیوراند که بتواند افغانستان را از قبایل مرزنشین جدا کند انجام نداد. در حقیقت خط دیوراند موجب گردید که مناطق سوات، باجد، چسیتران و زیرستان، داور و چمن از افغانستان جدا و به حکومت انگلیسی هند ملحق گردد و به همین جهت به مرز مورد مناقشه‌ی پاکستان و افغانستان مبدل گشت و امروزه مرز رسمی بین دو کشور می‌باشد.

خط دیوراند از میان مهم‌ترین قبایل پشتون ساکن در شرق افغانستان گذشته است؛ زیرا در طول خط دیوراند ۷ قبیله‌ی

۱. برخی مدعی‌اند که نسخه‌ی اصلی معاهده‌ی دیوراند در ابتدای تغییر حاکمیت، توسط نیروهای خلقی از محل آرشیو ملی به مخفیگاه امنی منتقل گردیده و کوشش پاکستانی‌ها برای به دست آوردن آن تاکنون بی‌نتیجه مانده است.

۲. حیات خان، ازجت، اهمیت ژئواستراتژیک خط دیوراند، چاپ دانشگاه پیشاور، ص ۱۶۰. نقشه‌های مذکور در قسمت ضمیمه‌ی نقشه‌ها آورده شده است.

پشتون زندگی می‌کنند و هرکدام زندگی و آداب و رسوم خاص خود را دارند. این خط، ۸ میلیون پشتون ساکن افغانستان را از حدود ۱۳ میلیون پشتون مقیم پاکستان جدا نموده است.

به دنبال ایجاد کشور پاکستان در سال ۱۹۴۷ (۱۳۲۶ ش) احزاب و شخصیت‌های عمده‌ی سیاسی در مناطق پشتون‌نشین که به کشور پاکستان الحاق شده بودند، بنای مخالفت با دولت تازه تأسیس پاکستان را گذاشتند. این مسئله موجب شد تا دولت افغانستان که جدایی مناطق پشتون‌نشین را از خاک خود بر اثر فشار سیاسی و نظامی استعمار می‌دانست با خروج استعمار انگلیس از منطقه، معاهدات خود با انگلیس‌ها را باطل و بی‌اثر اعلام نماید و به حمایت از خواست‌های هم‌نژادان پشتون خود در جنوب خط مرزی دیوراند (مرز افغانستان با پاکستان) بپردازد. بر اثر این وضعیت رابطه‌ی دولت‌های افغانستان و پاکستان به شدت تیره شد. تیرگی روابط افغانستان و پاکستان تأثیر بسیار زیادی در معادلات سیاسی منطقه داشت تا جایی که به اعتقاد اکثر محققان و پژوهشگران مسائل جنوب آسیا، موضوع پشتونستان در وقایعی چون قدرت گرفتن محمد داودخان در افغانستان، تمایل افغانستان به شوروی، پیوستن پاکستان به جرگه‌ی متحدان آمریکا، حمایت پاکستان از مجاهدین افغان و سیاست‌های پاکستان در مورد طالبان مؤثر بوده است. این

وضعیت در آینده‌ی تحولات سیاسی منطقه و روابط افغانستان و پاکستان هم تأثیرگذار خواهد بود. موضوع این کتاب بر روی این تأثیرات و تحولات متمرکز می‌باشد.

اهمیت و ضرورت پرداختن به موضوع پشتونستان

۱. مسئله‌ی پشتونستان و خط دیوراند از منظر افغان‌ها به لحاظ قومی - ملی و جغرافیایی بسیار بااهمیت است و همواره در طول تاریخ پس از استقلال افغانستان در تحولات و روابط این کشور با پاکستان تأثیرگذار بوده است.

۲. مسئله‌ی پشتونستان و خط دیوراند یکی از عوامل مهم دخالت همه‌جانبه‌ی پاکستان در امور افغانستان و پیگیری سیاست افغانستان بی‌ثبات و ناامن بوده است.

در این کتاب سیاست‌های پاکستان در مقاطع مختلف تاریخی و سیاسی مورد بررسی قرار گرفته و نقش مسئله‌ی پشتونستان در تبیین سیاست‌های این کشور در قبال افغانستان و این که پشتونستان یکی از عوامل مهم دخالت پاکستان در امور افغانستان بوده است مورد ارزیابی قرار گرفته است. لذا همواره این سؤال را پیگیری نموده‌ایم که:

پشتونستان و خط دیوراند چه نقشی در تحولات و سیاست‌های حاکمیت افغانستان طی ۳ دهه‌ی گذشته و متقابلاً چه نقشی بر سیاست‌های پاکستان در رابطه با افغانستان داشته است.

روابط پاکستان با افغانستان از بدو استقلال پاکستان با فراز و نشیب فراوانی روبرو بوده است. اختلافات عمیق دو کشور خصوصاً مسائل مربوط به خط مرزی دیوراند و پشتونستان بر روابط فیما بین سایه افکنده است. وقوع جنگ‌های داخلی و حمایت پاکستان از برخی گروه‌های داخلی و نهایتاً حمایت وسیع آن کشور از طالبان و به رسمیت شناختن حاکمیت آن‌ها، همگی به تشدید مشکلات در روابط دو کشور کمک نمود و همواره شاهد اختلافات گسترده که تاثیر نامطلوبی در روابط فیما بین داشته است، بوده ایم.

از طرفی افغانستان با داشتن بیش از نهصد کیلومتر مرز مشترک در مرزهای شرقی کشورمان همواره در تهدید امنیت ملی کشورمان تأثیرگذار بوده است و ناامنی و بی‌ثباتی و طولانی شدن بحران در این کشور موجب افزایش مشکلات بسیاری برای کشورمان گردیده است.

در این رابطه، گذری کوتاه به مواضع پاکستان در قبال افغانستان نموده و عوامل تأثیرگذار بر روابط دو کشور را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

در باره‌ی موضوع افغانستان زیاد کار شده است ولی تاکنون به تأثیر و نقش مسئله‌ی پشتونستان و خط دیوراند در روابط دو کشور پاکستان و افغانستان بالاخص در تحولات و بحران